

Поліщук І. **9.5. Вплив історичної специфіки України на формування регіональних територіальних громад: політико-культурний аспект**

Еволюція регіональних територіальних громад українського народу була детермінована багато в чому тим фактом, що, ще починаючи з часів Київської Русі й Галицько-Волинської Русі та впродовж наступних століть, складається помітна регіональна, релігійна, соціокультурна диференціація серед українського загалу.

Зазвичай територія України поділяється на такі основні етнографічні регіони: Середнє Подніпров'я (Наддніпрянина), Поділля, Слобожанщина і Полтавщина, Полісся, Прикарпаття, Волинь, Закарпаття і Південь.

На основі історичної, етнічної, культурної та демографічної спільності населення сучасні вчені-регіоналісти виокремлюють 9 наступних регіонів України:

1. Північно-Західний (Волинська, Рівненська обл.).
2. Північно-Східний (Харківська, Полтавська, Сумська обл.).
3. Столичний (Київська, Чернігівська, Житомирська обл.).
4. Центральний (Черкаська, Кіровоградська обл.).
5. Придніпровська (Дніпропетровська, Запорізька обл.).
6. Донецький (Донецька, Луганська обл.).
7. Подільський (Вінницька, Хмельницька, Тернопільська обл.).
8. Карпатський (Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька, Закарпатська обл.).

9. Причорноморський (Одеська, Миколаївська, Херсонська обл., Автономна Республіка Крим) [193, с. 121-122].

У кожному з названих регіонів населення має своєрідні культурно-історичні стереотипи, неоднакове ставлення до національних традицій і цінностей, а також державотворчого процесу. Це обумовлено насамперед історичними особливостями розвитку даних територій, етнічною структурою їх населення, мовними та діалектними розбіжностями між ним.

За іншою, менш диференційованою, історично обумовленою версією, Україна має ще й такий поділ: Лівобережна Україна (східна частина України, крім крайньосхідної), Правобережна Україна (назва сучасної центральної і західної частини України). Лівобережна Україна (Лівобережжя, Гетьманщина), згідно з Андрусівським перемир'ям 1677 р., перебувала у складі Російської імперії та займала територію сучасних Чернігівської, Полтавської, лівобережної частини Київської (з Києвом) і Черкаської областей, а також північну частину західної Дніпропетровщини.

Відразу після включення до Росії Лівобережжя мало певну автономію. Тут було створено 10 полків (Київський, Переяславський, Ніжинський, Чернігівський, Прилуцький, Лубенський, Полтавський, Миргородський, Гадяцький, Стародубський). У 1764 р. остаточно було скасоване гетьманське управління. З 1796 р. Лівобережна Україна дістала назву "Малоросійська губернія", з якої в 1802 р. було сформовано Полтавську і Чернігівську губернії. У 1783 р. козацькі полки перетворилися на полки російської регулярної армії, в тому самому році було остаточно закріпачено селян.

Правобережна Україна за Андрусівським перемир'ям 1667 р. перейшла від Росії до Польщі і перебувала в її складі до другого поділу Польщі. До Правобережжя входили сучасні території Волинської, Рівненської, Житомирської, Вінницької, Хмельницької, Кіровоградської, частково Київської (без м. Києва), Черкаської і Тернопільської областей (переважно між Збручем на заході та Дніпром на сході). У 1793 р. ця територія відійшла до Росії і перебувала в її складі до 1917 р. Після Першої світової війни більшість колишнього Правобережжя залишилася у складі Радянського Союзу (крім сучасних Волинської і Тернопільської областей, які були включені до складу Польщі).

Очевидно, що на формування територіальної політичної культури в Україні мав вплив той факт, що українські землі протягом віків були розподілені між різними державами: Росією, Польщею, Австро-Угорщиною. Ситуація ускладнювалася через втрату державної незалежності та перетворення окремих регіонів України на звичайні провінції Російської та Австро-Угорської імперій.

Політичне підпорядкування українських земель Російській та Австро-Угорській імперіям, встановлене в останній третині XVIII ст. внаслідок прилучення Причорномор'я та Правобережжя до Росії, Галичини, а згодом Буковини до Австро-Угорщини, в основному знаходилося незмінним до 1914 р.

Для розуміння змістовної траєкторії розвитку політико-культурних настанов як підвалини електоральної культури різних регіонів України необхідно розглянути природу політичних режимів тих держав, під юрисдикцією яких тривалий час знаходилися українські території. Це обумовлено тією обставиною, що певний політичний режим задає той чи інший тип політичних відносин, який безпосередньо впливає на формування оригінальної політичної культури. Для більшої наочності використаємо компаративістський аналіз східноукраїнського та західноукраїнського політичного досвіду.

Про ступінь демократичності та лібералізму політичного режиму Росії в XIX ст. пише в своїх спогадах маркіз Астоль де Кюстін, який відвідав Росію в 1839 р. Він бачить витoki авторитарного ладу Росії в її історичному минулому, коли з часів татаро-монгольської навали "слов'яни, котрі до того були найвільнішим народом у світі, стали рабами спершу своїх переможців, а потім своїх князів". Свідoctва Кюстіна про те, що "російський державний устрій – це сувора військова дисципліна замість громадянського управління, це перманентний воєнний стан, який став нормальним станом держави" [235, с. 148], допомагають збагнути внутрішню суть політичного режиму й в підросійській Україні. Він здійснювався від імені імператора губернськими військово-колоніальними органами з необмеженою владою. Згідно з наказом від 3 червня 1837р., губернатор проголошувався "хазяїном губернії". Під час революційних подій 1830 року в небезпечних для імперії західних районах Подільське, Волинське і Київське військові губернаторства об'єднуються в генерал-губернаторство і там запроваджується воєнний стан. Самі генерал-губернатори були царськими намісниками в Південно-Західному краї. Так починають називати ці українські землі. Відповідно до інструкції генерал-губернаторам від 28.05.1853 р., вони мали контролювати все – від економічного розвитку краю до виховання молоді. Ці органи функціонували аж до лютого 1917 року. Як бачимо, Російська абсолютистська монархія будувалася за принципом володарювання в провінціях генерал-губернаторів, які не тільки за лексикою, а й фактично були такими собі регіональними "міні царьками" - "хазяїнами" на своїх територіях. Тобто в Росії панував авторитарний принцип єдиновладдя як основа її етатистської традиції, що накладало свій відбиток на формування патерналістської свідомості підданих у цій державі, в тому числі й підросійських українців.

На відміну від політичного моноцентризму, коли Санкт-Петербург перебирав на себе всю владу, західноукраїнські землі належали до різних адміністративних одиниць Австрійської монархії. Закарпатська Русь була частиною Угорського королівства. Буковина становила окрему адміністративну одиницю і після 1849 року стала окремою провінцією. Решта українських земель були об'єднані з польськими у Королівство

Галичини і Лодомерії. Цей поділ ставив за мету зламати етнічні основи українства [235, с. 149].

Проте, розвиток політичного світогляду в Західній Україні знайшов своє організаційне оформлення під час революційних подій 1848 року. Цей процес стимулювало скасування кріпосного права і загальне піднесення національно-визвольної боротьби в Австрії, що дістало назву "Весна народів". Його результатом стало утворення 2 травня 1848 року у Львові першої русько-української представницької політичної організації – Головної Руської ради. У своєму першому маніфесті Рада оголосила, що галицькі русини є частиною великого українського народу, який мав власну державу. Для її відродження було утворено 50 місцевих рад, почалося формування загонів місцевої самооборони, відновили герб галицько-волинських князів і прийняли синьо-жовтий прапор як національний стяг. Українське населення здобуло право на своє представництво в першому австрійському парламенті, що почав роботу 10 липня 1848 року. Всі ці події засвідчили, що українське відродження в Західній Україні відбулося.

Безумовно, на Заході й на Сході України відродження XIX ст. за своїм масштабом і якістю було різним. Внаслідок існування до початку XX ст. в Росії жорстко централізованого самодержавного режиму українцям Сходу вдалося організувати свою представницьку організацію в першому російському парламенті лише після революційних подій, в 1905-1907 рр. Але в обох частинах України, доповнюючи одне одного, закипіло політичне життя. Воно вивело Україну на більш високий якісний рівень – консолідацію її головних політичних сил, яка зумовила боротьбу за державну незалежність і соборність її земель [235, с. 162].

Довготривала колоніальна приналежність українських територій до різних держав призводить до кристалізування ментальної, політико-культурної диференціації між галицькою та наддніпрянською гілками українського народу.

Професор І. Лисяк-Рудницький у роботі "Роль України в новітній історії" висловлює цікаві спостереження щодо характерних особливостей розвитку українських регіонів у XIX - поч. XX ст. за умов колоніальної підлеглості згаданим імперіям. Відомий науковець слушно зауважує: "Умови в Російській імперії - принаймні перед 1905 р. - унеможлилювали явне політичне життя. З цього погляду українці в Австрії користувалися великою перевагою супроти своїх земляків, що жили під пануванням Росії. Від часу революції 1848 р. галицькі українці брали участь у виборах, мали парламентарне представництво, політичну пресу, партії і громадські організації. В підросійській Україні політичні змагання могли виявлятися нелегальним шляхом" [216, с. 525]. Це показовий для нас момент: культура загальнонаціональних виборів в Західній Україні за умов колоніальної приналежності в XIX – поч. XX ст. має більший на 57 років термін розвитку, ніж в Східній Україні. Дана обставина вплинула не тільки на стан

національної свідомості українців по обидва береги Дніпра, а й на їхню електоральну практику, яка в Західній Україні має набагато більший досвід.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. спостерігаємо справжній політичний бум в житті українського народу. В цей час українська національна ідея набула більшого поширення, ніж у попередні сто років з часу втрати Україною своєї державності. Цьому сприяли, головним чином, українські політичні партії та організації, створені як у Галичині, так і в Наддніпрянській Україні. Найсприятливіші політичні умови для розвитку української державної ідеї склалися в Галичині. Постулат політичної самостійності України першою тут висунула Русько-українська радикальна партія, створена в жовтні 1890 р. Її очолювали Іван Франко, Михайло Павлик, Остап Терлецький. Безпосередній вплив на формування партії мав Михайло Драгоманов.

На з'їзді 1895 р. Русько-українська партія проголосила ідею самостійності України. У 1895 р. соціаліст Юліан Бачинський опублікував працю "Україна ігредента". Це була перша в новітній історії концепція політичної самостійності України. З виникненням Української націонал-демократичної та Української соціал-демократичної партій політична самостійність стала гаслом української визвольної боротьби в Галичині.

Ідея самостійності України приходить на зміну федералізму Михайла Драгоманова і в Наддніпрянську Україну. У лютому 1900 р. гурток студентів у Харкові на чолі з Дмитром Антоновичем проголосив створення Револуційної української партії. Програмою їй слугувала робота харківського адвоката Миколи Міхновського "Самостійна Україна". Вона закликала до рішучої боротьби за відновлення української держави, що існувала до 1654 р. Ідеал партії – "одна-єдина, нероздільна самостійна Україна від Карпат аж по Кавказ, а боротьба за таку державу – найближча мета. Україна повинна була стати республікою, вільною від іноземного панування. У брошурі Миколи Міхновського висувався лозунг: "Україна для українців", однак суспільно-політичний лад майбутньої Української держави не був окреслений.

"Нове дихання" у своєму розвитку українська державницька ідея отримала в роки першої світової війни, з початком якої з'явилася надія на розпад двох імперій, в яких були розчинені українські землі.

Зі зрозумілих причин у Наддніпрянській Україні національно свідомі політичні організації та громадські діячі висунули більш помірні вимоги, порівняно зі своїми галицькими співплемениками. Рада Товариства українських поступовців прийняла ухвалу, що у першій світовій війні українці повинні зайняти нейтральну позицію. Проте в ході війни український громадсько-політичний рух активізувався. Про це засвідчила декларація Ради Товариства українських поступовців, що під назвою "Наша позиція" була опублікована в грудні 1916 р. У ній підкреслювалося: "Ми,

українські поступовці, стоїмо на основі автономного устрою тих держав, з якими нас поєднала історична доля; державу ми розуміємо як вільну спільку рівноправних та рівноцінних націй, серед яких не повинно бути ні гнобителів, ні гноблених. Адже боролись ми й боротимемося за демократичну автономію України, гарантовану таку ж федерацію рівноправних народів, за цілковите забезпечення культурно-національних вартостей і політичних прав українського народу" [234, с. 74].

На таких самих позиціях стояла й більшість інших організацій східного українства, серед яких були доволі активні в цей час земства, студентські організації, партії соціалістичної орієнтації.

Тривале легальне існування українського національного руху в Галичині призвело до того, що державницькі вимоги західного українства були значно радикальнішими. Створена 1 серпня 1914 р. у Львові Головна українська рада у складі трьох українських партій – націонал-демократичної, соціал-демократичної і радикальної ухвалила маніфест до українського народу, де чітко звучить тема незалежної України: "Перемога Австро-Угорської монархії буде нашою перемогою. І чим більше буде поразка Росії, тим швидше проб'є година визволення України... Нехай на руїнах царської імперії зійде сонце вільної України!" [234, с. 75]

Головна українська рада ініціювала створення в Галичині Легіону українських Січових Стрільців з метою, яку пояснили таким чином: "Ми, українці, повинні бажати, щоб від Росії відірвали всю Україну з Києвом, Полтавою, Черніговом, Харковом, Донеччиною, Кубанщиною та берегами Чорного моря. З такої великої землі утворено би напевно самостійну Українську державу з столицею в нашій стародавній Києві, де було би українське правительство і український парламент, вибраний всім нашим народом" [234, с. 75]. Звертає на себе увагу наявність традиційних демократичних настанов у свідомості лідерів Головної української ради та чітке усвідомлення масштабів етнічних українських територій, а також ставлення до Москви, як до загарбника традиційно українських теренів. Це показовий момент в розумінні коріння прозахідної геополітичної орієнтації галицької гілки українського народу та негативного ставлення до Росії.

Але не можна сказати, що в Східній Україні ідея самостійництва не мала ніяких прихильників. Так, група політичних емігрантів з цього регіону у 1914 р. створила у Львові Союз визволення України як безпартійну політичну організацію для пропаганди ідеї самостійної України. У платформі цієї організації, яку написав Дмитро Донців, містяться наступні рядки: "Об'єктивна історична konieczність вимагає, щоби поміж Західною Європою й Москвою постала самостійна Українська держава". Формою її правління мала бути "конституційна монархія з демократичним внутрішнім устроєм політичним, однопалатною системою законодавства, горожанськими мовними і релігійними свободами для всіх національностей і віросповідань, з самостійною українською церквою" [234, с. 75]. На випадок приєднання до

Австро-Угорщини частини українських територій, що належали Росії, Союз визволення України ставив завдання домогтися створення автономного краю з усіх земель, заселених українцями в Австрії.

Взагалі влітку 1917 р. в Україні нараховувалося понад 30 політичних партій різних напрямів. До української Центральної Ради увійшли найвпливовіші: українські есери, соціал-демократи, соціал-федералісти, соціалісти-самостійники, українська демократично-хліборобська партія, які представляли всі частини політичного спектру. Звертає на себе увагу той факт, що вочевидь серед політичних ідеологій на Лівобережжі превалювали представники різних відтінків соціалізму. Перемога більшовизму в жовтні 1917 р. поклала край розвитку в Україні як парламентаризму, так і багатопартійності.

На західноукраїнських землях напередодні проголошення ЗУНР найбільш впливовими були три партії – Українська національно-демократична партія, Українська соціал-національна партія і Українська радикальна партія. На противагу партіям Центральної Ради, галицькі партії були партіями парламентського типу та представляли різні відтінки націоналізму. В лютому 1919 р. була створена комуністична партія Східної Галичини, оскільки ж ідеологія більшовизму не мала тут широкого поширення, то ця партія не набула великої популярності.

Отже, вже на початку XX ст. в загальному українському політичному русі намітилося дві тенденції - перша, східноукраїнська, була спрямована на захист соціальних інтересів, друга, західноукраїнська – на захист національних інтересів. Напрочуд, ці тенденції зберегли свою живучість і в незалежній Україні кінця XX - поч. XXI ст.

Загалом такий різний політичний досвід двох гілок українства позначився на успіху державотворчої спроби початку XX ст. Разом з тим, оцінюючи політичні традиції УНР та ЗУНР, варто наголосити на їхньому демократичному змісті, що безперечно єднає політичну ментальність обох гілок українства – галицької та наддніпрянської, але сам факт недовготривалості хиткого об'єднання двох українських держав (від 22 січня до 16 листопада 1919 р.) виявляє й помітні політико-культурні розбіжності у громадян УНР та ЗУНР.

На думку В. Потульницького, вихід ЗУНР зі складу об'єднаної Республіки пояснювався, "по-перше, тією обставиною, що влада Директорії та її розпорядчих органів і надалі обмежувалася на схід від Збруча, а по-друге, поступово на передній план у стосунках УНР з ЗУНР з усією очевидністю виступали глибокі ідейні, культурні, психологічні та політичні розбіжності, які накопичувались між східняками і галицькими українцями протягом століть" [328, с. 12].

Цікаво про політико-культурні відмінності західного та східного українства саме у період, що розглядається, пише у своїй роботі "Галичанство" М. Шлемкевич, аналізуючи конкретно події листопада 1918 р.: "На Західній

Україні бачимо тоді вперше зусилля української провідної верстви, отже, в першій мірі інтелігенції, далі освіченого селянства і свідомого робітництва, - розбудувати і утвердити нову державу, що постала на руїнах австрійської імперії. Ми бачимо ті зусилля при деякій безвладності, якомусь спокою народних мас. Інше враження матимемо, коли пригадаємо той листопад у Східній Україні. Розбурхана народна стихія кипить, переливається.

Отже, протилежне враження - на заході перевага раціональних, розумових первнів; на сході перевага ірраціональних, стихійних, емоціонально-волевих рухів" [475, с. 248]. Напевно, довготривалі, в одному випадку, західноєвропейські впливи (згадаємо особливості розвитку ще Галицько-Волинської Русі); в іншому випадку, російські впливи спричиняють, зазначені М. Шлемкевичем, ментальні особливості відповідно галицького та наддніпрянського українства. Якщо галичани протягом півстолітньої електоральної практики опанували цивілізований виборчий механізм впливу на владу, то наддніпрянці, які були позбавлені такого досвіду, більш схилилися до відкрито протестних, революційних форм політичної боротьби.

У розвитку ментальної диференціації суттєву роль відіграла Берестейська 1596 р. церковна унія, яка започаткувала релігійні відмінності в українській спільноті. Як слушно зауважує М. Шафовал, "існування українського православного і греко-католицького світів несе в собі не лише елементи церковної юрисдикції, але має світоглядове та культурно-політичне значення" [470, с. 99]. Порівнюючи релігійні та політичні традиції різних гілок українства, М. Шафовал далі зазначає: "...Українське православ'я стоїть під впливом певних елементів візантизму, як, наприклад, містика естетики, цезаропапізм, демократичність церковних баз, а з другого боку, український католицизм, себто, греко-католицизм, стоїть на засадах і традиціях строгого збереження церковної самостійності перед світською владою, демократичного підбору кадрів, але збереження ієрархічного принципу в процесі розв'язки церковних питань та раціоналізму західного типу.

Церковне зрізничування збігається на початку нашого століття з двома окремими політичними досвідами - авторитарна царська дійсність та обмежена парламентарна монархія з виборами і нерозвиненою партійною системою в Австро-Угорщині" [470, с. 100].

Як зазначає професор Гарвардського університету Р. Шпорлюк, "зрозуміти сучасну Україну, якщо вважати її лише колишньою провінцією Росії, неможливо. Українсько-польський зв'язок був надзвичайно важливим і відчутним аж до 1939-1945 рр. Панування польських землевласників у Галичині та на Волині тривало до 1939 року" [477, с. 238].

Щодо Південної України (включаючи Крим), яку Росія завоювала наприкінці XVIII ст. у Османській Порти, то в даному разі можна говорити про декілька століть тривалого впливу ісламських володарів.

Зовсім іншою була ситуація в Західній Україні. Закарпаття безперервно перебувало у складі Угорщини з середніх віків до 1919 р., коли воно було анексоване новоутвореною Чехословаччиною. З 1939 до 1944 рр. воно знову опинилося під Угорщиною, і лише після цього, вперше в своїй історії, - перейшло під владу Москви. Незважаючи на те, що населення Закарпаття є переважно українським (тут проживає лише 160 тис. угорців), особливості його історичного розвитку витворили своєрідну ментальність, яка репродукує ідею існування окремої "русинської нації". Таким є наслідок відірваності Закарпаття протягом майже 800 років від загальноукраїнських процесів.

Північна Буковина (Чернівці) перебувала у складі Румунії з 1918 р., і перейшла під радянську владу лише 1940 р., формально стала частиною СРСР тільки після 1944 р. Сучасні території Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської областей були частиною Польщі від середини XIV ст., 1772 р. були анексовані Австрією і, як "Східна Галичина", залишалися під владою Габсбургів до 1918 р. Потім цей регіон був відвоєваний нововідтвореною Польщею і ввійшов до складу СРСР 1939 р. З 1941 до 1944 рр. Галичина була окупована нацистами та повернулася до складу СРСР в 1944 р.

Процес територіального оформлення сучасної України було завершено тільки в 1954 р., після приєднання колишньої окраїни Османської імперії – Криму. Саме з цього часу Україна існує як єдина спільність із власним центром.

Таким чином, сучасна Україна розвивалася не лише як частина Росія, є українські регіони, які тривалий час були безпосередньо пов'язані з країнами Східної та Центральної Європи та Чорноморського басейну. Це наклало свій відбиток на геополітичні орієнтації мешканців різних регіонів України. Як зазначають О. Куць та Ю. Куц, "частина багатонаціонального населення нашої країни західніше Дніпра – Галичина, Буковина, Закарпаття – історично тяжіють до Заходу. Інша частина – більше пов'язана з євразійською цивілізацією, де взаємодіють східнослов'янська і тюрксько-мусульманська етнокультури" [206, с. 211].

Р. Шпорлюк зауважує, що "лише наприкінці XIX ст. народ, який нині відомий як "українці", взяв собі цю назву та почав уживати слово "Україна" щодо своєї батьківщини. До цього часу українців називали русинами в Австрії, руснаками в Угорщині, малоросами (або ж козаками) в Російській імперії. "Україна" охоплювала величезну територію – від земель донських козаків на сході до північних регіонів Угорщини на заході, від гирла Дунаю на півдні до північних кордонів сучасної Сумщини та Харківщини. Навіть побіжного погляду на карту сучасної Європи вистачить, аби зрозуміти, що така величезна територія не могла бути "окраїною" чи "прикордонням". Перші "винахідники" цієї нової великої країни (а вона існувала тоді лише в їхній уяві) цілком свідомо, навмисно обрали для неї назву, яка раніше позбавляла їхній народ права називатися нацією" [477, с. 240].

На мій погляд, зауваження авторитетного вченого щодо назви нашої країни має принципове значення для подолання комплексу меншовартості та неповноцінності, який тривалий час цілеспрямовано нав'язувався здебільшого східним українцям за умов їхньої приналежності Російській, а згодом Радянській імперії. Ідеологічний фантом про окраїнність України слугував викоріненню зі свідомості наддніпрянців будь-яких уявлень про власну велику демократичну та державницьку традицію та вкоріненню в їхній ментальності настанови вищості імперського центру. Теперішні політичні настанови поколінь східних українців, вихованих в Радянському Союзі, багато в чому детермінуються й збереженням в їхній свідомості вказаної ідеологемі.

Повертаючись до особливостей партійного процесу в різних частинах України, слід зазначити, що невдача національно-визвольних змагань 1917-1920 рр. спричинила істотні зміни в партійному житті, в першу чергу на східноукраїнських землях, захоплених більшовиками. Тут це життя фактично припинилося.

На західноукраїнських землях, де панувала Польща, ситуація була більш сприятливою, але не зовсім комфортною для діяльності українських політичних партій. Серед помітних подій партійно-політичного життя в Західній Україні слід згадати про такі. 28 січня - 3 лютого 1929 р. відбувся I Конгрес українських націоналістів. У ньому взяли участь 28 представників всіх націоналістичних організацій. Конгрес схвалив політичну програму українського націоналізму і утворив ОУН. Ця організація, яка існує й дотепер, виходила з того, що лише суверенна держава може забезпечити всебічні інтереси нації. Її основними засадами були "всеукраїнство, надпартійність і монархізм".

У 1926 р. після об'єднання галицьких радикалів із волинськими соціал-революціонерами утворилася Українська соціалістична радикальна партія, яка ставила собі за мету боротися за самостійну Трудову Республіку. На виборах до парламенту в 1928 р. вона здобула 8 посольських мандатів, що дало їй можливість сформувати партійну фракцію [381, с. 221]. Знову ж таки варто підкреслити, що в той час, коли на Сході України тоталітарний режим Й.Сталіна унеможливив будь-які прояви демократичної політики, створивши політико-режимну бутафорію у вигляді "радянської демократії", західні українці в Польщі мали реальну виборчу практику, яка дозволяла їм розвивати свою електоральну культуру та національну й політичну свідомість.

Більшовицький режим намагався перекувати наявний "людський матеріал", створити "нову людину, позбавлену національного коріння та віддану радянським ідеологемам. При цьому він натикався на опір в Україні, адже ментальна підойма українських селян не сприймала насадженої більшовиками гуманітарної політики.

Таким чином, на підставі відтворення історичних умов розвитку регіональних територіальних України можемо зробити наступні висновки про їхній вплив на особливості політичної культури українського народу.

По-перше, починаючи з часів Київської Русі й Галицько-Волинської Русі (з періоду феодальної роздрібненості й татаро-монгольської навали) та впродовж наступних століть складається помітна регіональна диференціація в політичній культурі українського народу.

По-друге, у розвитку політико-ментальної диференціації українства суттєву роль відіграла Берестейська 1596 р. церковна унія, за якою галицька гілка починає сповідувати греко-католицизм, який світоглядно є близьким західному способу життя, а наддніпрянська залишається в православній традиції, яка орієнтована на збереження та консервування оригінального світогляду східного слов'янства.

По-третє, на формування політичної культури в Україні мав вплив той факт, що українські землі внаслідок втрати державної незалежності протягом віків були розподілені між різними державами: Росією, Польщею, Австро-Угорщиною. Політичні режими цих країн вплинули на формування оригінальної політичної культури різних частин українського народу.

По-четверте, якщо в Росії панував авторитарний принцип єдиновладдя як основа її етатистської традиції, що вирішальним чином позначилося на формуванні патерналістської свідомості підданих в цій державі, в тому числі й підросійських українців, то в Австро-Угорській імперії з 1848 р. превалював принцип обмеженої, конституційної монархії, який сприяв розвитку парламентського представництва та національної і громадянської свідомості західного українства.

По-п'яте, на початку ХХ ст. в загальному українському політичному русі намітилося дві тенденції – перша, східноукраїнська, була спрямована на захист соціальних інтересів, друга, західноукраїнська – на захист національних інтересів. Ці тенденції зберегли свою живучість і дотепер. Вони у певних формах проявляються у діяльності регіональних територіальних громад України.

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА: УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ

Монографія

Харків 2013

Рекомендовано до видання Вченою радою Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, протокол № 6/183-9 від 25 червня 2013 р.

Автори: д.держ.упр. *Чернов С. І.* (вступ); д.держ.упр., проф. *Куц Ю. О.* (1.1, висновки), к.держ.упр. *Безуглий О. В.* (1.2, 3.1, 3.2, 3.3); к.держ.упр. *Лиска О. Г.* (1.3, 2.3); д.філос.н., проф. *Калиновський Ю. Ю.* (1.4); д.політ.н., проф. *Поліщук І. О.* (1.5); к.держ.упр. *Червякова О. В.* (1.6); к.держ.упр. доц. *Ворона П. В.* (2.1, 2.1.2, 2.1.4, 4.8); народний депутат України *Аверченко С. М.* (2.1.1); аспірант *Черкас О. Г.* (2.1.3); магістр *Ільченко О. В.* (2.1.4); к.соц.н., доц. *Шепеленко І. П.* (2.2); к.держ.упр. *Сергеева О. Ю.* (2.4); аспірант *Сидоренко Н. О.* (2.5); д.філос.н., проф. *Денисенко І. Д.* (3.4); к.ю.н., доц. *Севостьянова І. Є.* (3.5); аспірант *Сердюкова О. Є.* (3.6); д.політ.н. доц. *Куц Г. М.* (4.1); к.вет.н., доц. *Ляхович Л. М.* (4.1); магістр *Костіна Н. А.* (4.2, 4.8); к.політ.н., доц. *Нагорняк Т. Л.* (4.3); здобувач *Пахомова О. М.* (4.4); к.політ.н. доц. *Вінникова Н. А.* (4.5); к.політ.н. *Наконечний В. В.* (4.6); к.ю.н., доц. *Тітов М. І.* (4.7); д.ю.н., проф. *Любченко П. М.* (4.7); к.держ.упр. *Збукар В. П.* (4.9); д.держ.упр., проф. *Руденко О. М.* (5.1); аспірант *Гура С. В.* (5.1); д.держ.упр. *Алексєєв В. М.* (5.2); к.е.н., доц. *Золотарьов В. Ф.* (5.3); к.держ.упр. *Ковальова О. М.* (5.4); к.держ.упр. *Решевець О. В.* (5.5); аспірант *Вишлова-Пилєва І. І.* (5.6); к.військ.н., доц. *Орлов М. М.* (6.1, 6.2, 6.3).

Рецензенти: д.держ.упр., проф., завідувач кафедри державного управління Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України *В. М. Мартиненко*; д.держ.упр., проф., професор кафедри політології та філософії Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України *О. В. Радченко*; д.політ.н., проф., провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України *С. Ю. Римаренко*.

Територіальна громада: управління розвитком : [Моногр.] / Ю. О. Куц, О. В. Решевець / За заг. ред. Ю. О. Куца – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2013. – 540 с.

У монографії розглянуто теоретико-методологічні засади механізмів управління розвитком територіальної громади, висвітлено її дієвий потенціал у контексті адміністративно-територіальної реформи в Україні.

Призначено для науковців та фахівців, що займаються проблематикою державного управління, місцевого самоврядування й управління розвитком територіальної громади, керівників та працівників місцевих органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також докторантів, аспірантів і слухачів магістерської форми підготовки з державного управління та державної служби.

Бібліогр.: 594 назв.

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ	5
1.1. Концептуалізація територіальної громади в проблемному полі державного управління	5
1.2. Передумови сучасного розвитку територіальних громад в Україні	14
1.3. Будівництво територіальної громади як альтернативний напрямок її розвитку	17
1.4. Роль правової культури субсидіарності в управлінні розвитком територіальної громади	29
1.5. Вплив історичної специфіки України на формування регіональних територіальних громад: політико-культурний аспект	42
1.6. Трансформаційні тенденції місцевого самоврядування в умовах суспільних змін	52
Розділ 2. РОЗВИТОК ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД	63
2.1. Територіальна громада в системі місцевого самоврядування у державах пострадянського простору	63
2.1.1. Територіальна громада і місцеве саморядування в Республіці Білорусь	66
2.1.2. Особливості розвитку територіальної громади і місцевого самоврядування держав Закавказзя	76
2.1.3. Прибалтійський розвиток місцевого самоврядування: від району до територіальної громади	94
2.1.4. Територіальна громада в казахській системі місцевого самоврядування: євразійська трансформація	108
2.2. Соціально-просторова організація територіальної громади сучасного міста: зарубіжний досвід	117
2.3. Роль вищих навчальних закладів у розвитку територіальної громади: зарубіжний досвід	135
2.4. Мовний чинник у формуванні та розвитку територіальної громади: світовий досвід	144
2.5. Міжнародне співробітництво представницьких органів територіальних громад України	159

Розділ 3. СТАЛІЙ РОЗВИТОК ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ...	180
3.1. Принципи сталого розвитку	180
3.2. Особливості упровадження теорії сталого розвитку у міських та сільських громадах	186
3.3. Інформаційне супроводження сталого розвитку громад	192
3.4. Управління розвитком територіальної громади в контексті мережного підходу	197
3.5. Гарантії захисту прав територіальної громади	211
3.6. Інноваційна складова сталого розвитку територіальної громади	223
Розділ 4. СКЛАДОВІ МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ	236
4.1. Транспарентність органів місцевого самоврядування: пріоритетні іміджеві стратегії	236
4.2. Впровадження електронного врядування в роботу органів місцевого самоврядування	249
4.3. Територіальна громада у контексті брендингу міст: світовий та український досвід	260
4.4. Діяльність представницьких органів територіальної громади щодо формування соціальності неповнолітніх у місті	278
4.5. "Демократія он-лайн": роль інформаційних технологій у формуванні інтерактивного простору територіальної громади	287
4.6. Децентралізація владних повноважень на рівні міської територіальної громади: управлінський вимір	300
4.7. Асоціації органів місцевого самоврядування – ефективний інструмент розвитку територіальних громад	315
4.8. Впровадження проектних технологій у діяльність територіальних громад Полтавської області	332
4.9. Діяльність органів місцевого самоврядування щодо стратегічного планування розвитку територіальної громади	339
Розділ 5. РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ	351
5.1. Державне управління ресурсним розвитком територіальної громади: проблеми, напрями, пріоритети	351
5.2. Власність – матеріальне забезпечення розвитку територіальної громади	369
5.3. Управління майном комунальної власності	385
5.4. Комунальна власність як майнова основа розбудови територіальних громад	402
5.5. Державна політика забезпечення розвитку інвестиційної діяльності на рівні територіальної громади	427
5.6. Соціальна ефективність як критерій розвитку територіальної громади	436

Розділ 6. МЕХАНІЗМИ УЧАСТІ ГРОМАДИ В СИСТЕМІ ВЗАЄМОДІЇ РЕГІОНАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ	452
6.1. Історичний досвід участі громади в системі взаємодії органів виконавчої влади регіонального рівня	452
6.2. Система органів публічної влади в Україні	472
6.3. Напрями реалізації функцій, які покладені на органи місцевого самоврядування в контексті взаємодії у сфері охорони правопорядку	475
ВИСНОВКИ	483
ДОДАТКИ	488
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	493
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	534